

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ І ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ

Стаття присвячена порівнянню норм українського та зарубіжного законодавства щодо відповідальності за примушування до шлюбу. Проведено аналіз кримінального законодавства Республіки Таджикистан, Киргизької Республіки, Азербайджанської Республіки, Турецької Республіки, Французької Республіки, Французької Республіки, Королівства Нідерландів, Швеції, Китайської Народної Республіки та запропоновано шляхи удосконалення ст. 151-2 КК України.

Ключові слова: кримінальний закон, кримінальна відповідальність, покарання, примушування до шлюбу.

This article is concerning on comparison of Ukrainian and foreign legislative norms on responsibility for forced marriage. An analysis of criminal legislation of Tajikistan, Kyrgyziya, Azerbaijan, Turkey, France, Sweden, China has been made. Ways of improvement of Art. 151-2 of Criminal Code of Ukraine have been suggested.

Key words: the criminal law, criminal liability, punishment, responsibility for forced marriage.

Стаття посвячена сравненню норм украинского и зарубежного законодательства об ответственности за принуждение к браку. Проведен анализ уголовного законодательства Республики Таджикистан, Кыргызской Республики, Азербайджанской Республики, Турецкой Республики, Французской Республики, Французской Республики, Королевства Нидерландов, Швеции, Китайской Народной Республики и предложены пути совершенствования ст. 151-2 УК Украины.

Ключевые слова: уголовный закон, уголовная ответственность, наказание, принуждение к браку.

Вступ. Історії людства відомі періоди, коли шлюби відбувалися поза волею наречених або одного з них, як правило жінки, шлюби-угоди укладалися між сім'ями нареченого і нареченої задовго до досягнення ними шлюбного віку. Щодо поширеності примусових шлюбів (без згоди молодих) на території України, то вони відбувалися досить рідко.

Разом з тим, Законом України від 6 грудня 2017 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та Законом України від 7 грудня 2017 року «Про запобігання та протидію домашньому насильству» внесено відповідні зміни до Кримінального кодексу

України, серед яких і встановлення кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України).

Теоретичним аспектам питання кримінальної відповідальності за ст. 151-2 КК України присвячено наукові праці вчених С. Денисова, Е. Кісілюка, О. Литвинова, М. Хавронюка, О. Харитонової, В. Шаблістого та ін. Однак деякі питання, зокрема, порівняльний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо відповідальності за примушування до шлюбу потребує додаткового всебічного аналізу.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу кримінального законодавства щодо відповідальності за примушування до шлюбу або суміжних складів злочинів, пошук спільних та відмінних ознак.

Виклад основного матеріалу. Процеси державотворення, що відбуваються в сучасній Україні, вимагають проведення комплексної правової реформи, яка серед вирішення інших численних завдань передбачає й приведення національного законодавства у відповідність до норм міжнародного права. Цей процес, який відбувається через реалізацію державою її міжнародних зобов'язань, відомий як імплементація, має непересічне значення для нашої держави. Адже від рівня зближення національного законодавства з міжнародним правом, його узгодженості з відповідними стандартами та вимогами значною мірою залежать не тільки ефективність співпраці України з іншими державами та міжнародними організаціями, а й розвиток нашої держави як демократичної, соціально орієнтованої та правової.

У ч. 1 ст. 51 Конституції України вказано, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Частина 1 ст. 24 Сімейного кодексу України говорить про те, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка; примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. У ч. 1 ст. 40 Сімейного кодексу України вказано, що шлюб, який був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка, визнається недійсним за рішенням суду. Згода особи не вважається вільною, зокрема тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, через що не усвідомлювала сповна значення своїх дій (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства. У ст. 56 Сімейного кодексу України підкреслюється, що кожен із подружжя має право припинити шлюбні відносини; примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, у тому числі до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням прав дружини,

чоловіка на свободу та недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом.

Варто зазначити, що криміналізація примушування до шлюбу в КК України відбулася на виконання ст. 37 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Стаття 37 цієї Конвенції вказує, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів із метою забезпечення того, щоб було криміналізовано умисну поведінку, яка полягає: 1) у примушуванні дорослого або дитини до вступу в шлюб; 2) в заманюванні дорослого або дитини на території Сторони або держави іншої, ніж та, в якій він чи вона проживає, з метою примушування цього дорослого або дитини до вступу у шлюб.

Але реалізуючи положення Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами щодо встановлення кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу, український законодавець у КК України вважає, що це суспільно небезпечне діяння, яке полягає у примушуванні особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає (ч. 1 ст. 151-2 КК).

Та навіть поверхневий аналіз цієї норми дозволяє побачити відразу декілька недоліків, зокрема, щодо правильності визначення такої форми злочину як примушування особи до *продовження примусово укладеного шлюбу*, а також відсутності законодавчого визначення терміна «примушування». Крім того, аналіз статистичної інформації Генеральної прокуратури з січня 2019 року по березень 2020 року дозволяє констатувати, що за цей період було обліковано одне кримінальне правопорушення за ознаками примушування до шлюбу і рішення по цьому провадженню на кінець звітного періоду не прийнято (про закінчення або зупинення). Це дозволяє зробити висновок, що чинна редакція статті 151-2 КК України потребує удосконалення, але з урахуванням вивчення зарубіжного досвіду.

Кримінальне законодавство більшості зарубіжних держав передбачає відповідальність за примушування до шлюбу або суміжні склади злочинів. Наприклад, у кримінальному законодавстві Республіки Таджикистан міститься ст. 168 «Видання заміж дівчинки, яка не досягла шлюбного віку», передбачає відповідальність за видання заміж дівчинки, яка не досягла шлюбного віку, батьками або опікунами, або особами, яким вона підпорядковується, як і посередництво чи сприяння виданню заміж, карається виправними роботами

строком до двох років або обмеженням свободи на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців. Із суміжних складів злочину привертас увагу ст. 170 КК Республіки Таджикистан «Двоеженство або багатоженство», відповідно до якої кримінально караними є двоеженство або багатоженство, тобто співжиття із двома або кількома жінками та ведення спільного господарства, що карається штрафом у розмірі від однієї до двох тисяч мінімальних розмірів заробітної плати або виправними роботами на строк до двох років, або ж обмеженням свободи на строк до п'яти років чи арештом на строк від трьох до шести місяців [1].

Стаття про кримінальну відповідальність за примушування до шлюбу міститься і в законодавстві Киргизької Республіки. Зокрема, у ст. 155 «Примушування жінки до вступу у шлюб чи перешкоджання вступу у шлюб» мова йде про примушування жінки до вступу в шлюб або продовження шлюбного співжиття, або викрадення для вступу у шлюб усупереч її волі, як і перешкоджання жінці вступити у шлюб – караються штрафом у розмірі від ста до двохсот мінімальних місячних заробітних плат або позбавленням волі на строк до п'яти років [2].

Законом Азербайджанської Республіки від 15 листопада 2011 року № 256-IVQD глава 22 «Злочини проти неповнолітніх і сімейних відносин» КК було доповнено ст. 176-1. «Примус жінки до вступу в шлюб», в якій передбачено, що примус жінки до вступу в шлюб, карається штрафом в розмірі від двох тисяч до трьох тисяч манатів або позбавленням волі на строк до двох років. Стаття 176-1.2. КК Азербайджанської Республіки вказує, що те саме діяння, вчинене щодо особи, яка не досягла шлюбного віку, карається штрафом в розмірі від трьох тисяч до чотирьох тисяч манатів або позбавленням волі на строк до чотирьох років [3].

Цікавими з точки зору відповідальності за ідентичні діяння є КК Турецької Республіки. Так, зокрема, ст. 429 КК Турецької Республіки встановлює відповідальність, якщо особа, яка із використанням сили, примусу, погроз чи обману викрала чи утримує повнолітню або визнану повнолітньою жінку під впливом пристрасті або із *метою одруження*, карається тяжким ув'язненням на строк від трьох до десяти років. Якщо викрадена жінка – заміжня, строк тяжкого ув'язнення не може бути менше семи років. У ст. 430 КК Туреччини встановлено, що особа, яка із використанням сили, примусу, погроз чи обману викрала чи утримує особу, яка не досягла повноліття, під впливом пристрасті або із *метою одруження*, карається тяжким ув'язненням на строк від п'яти до десяти років. Якщо особу, яка не досягла повноліття, було викрадено без застосування сили, примусу, погроз чи обману і за її згодою, під впливом

пристрасті або із метою одруження, винна особа карається ув'язненням на строк від шести місяців до трьох років [4].

Варто відзначити, що ст. 431 КК Турецької Республіки фактично виступає як кваліфікований склад ст. 429 і ст. 430 КК Туреччини. Ця норма встановлює відповідальність якщо викраденій особі не виповнилося 12 років, винна особа карається тяжким ув'язненням на строк не менше п'яти років, навіть якщо нею не були застосовані сила, примус, погроза чи обман при вчиненні діяння [4].

Особливо кваліфікований склад містить ст. 432 КК Турецької Республіки та відповідальність настає якщо особа, що вчинила один із злочинів, вказаних у попередніх статтях, не здійснивши жодного непристойного вчинку, із власної волі поверне викрадену або утримувану нею особу в дім, звідки вона була викрадена, або у дім, у котрому проживає її сім'я, або відпустить її у безпечному місці, звідки її зможе забрати сім'я, то така особа у випадку, передбаченому у статті 429, карається ув'язненням на строк від одного місяця до одного року; у випадку, передбаченому статтею 430, на строк від шести місяців до трьох років, а у випадку, передбаченому статтею 431, на строк від одного року до п'яти років [4].

У деяких країнах Європи також передбачена відповідальність за примушування до шлюбу. Так, наприклад, ст. 222-14-4 КК Французької Республіки визначає кримінально караним факт примушування особи укласти шлюб або укладення шлюбу за кордоном шляхом введення особи в оману задля підбурювання її до виїзду з території Республіки, що карається трьома роками позбавлення волі та штрафом у розмірі 45000 євро [5].

У КК Королівства Нідерландів відповідальність за примушування до шлюбу встановлена ст. 284, де зазначено, що будь-яка особа, яка: 1) незаконно змушує іншу особу діяти або утримуватися від певних дій або терпіти певні дії через акт насильства чи будь-якого іншого діяння або загрози насильства або загрози будь-яким іншим діянням, спрямованим проти цього іншого або проти інших осіб; 2) змушує іншу особу діяти або утримуватися від певних дій або терпіти певні дії через загрозу обмовляння або клевети; карається позбавленням волі, яке не перевищує дев'яти місяців або штрафом третьої категорії (до 8200 євро) [6].

У Швеції тема примусових шлюбів розглядається спільно з проблемою так званих «дитячих шлюбів». Канцлер юстиції Швеції Йоран Ламберц відзначає, що також пропонується введення кримінальної відповідальності за неформальні, неофіційні форми укладання шлюбу, такі, що не мають юридичної сили, але на практиці уявляють собою подружжя. Крім того, запропоновано скасувати різні форми відступів і винятків, які дають

можливості для укладення дитячих шлюбів, до 18 років. Найскладнішим і спірним питанням в цих пропозиціях, на думку Йорана Ламберца, є криміналізація «дитячих шлюбів», які не мають юридичної сили та які укладаються відповідно до традицій або релігійних особливостей деяких груп. До 4 років позбавлення волі каратимуть організаторів і виконавців примусових шлюбів. Батькам або опікунам, що дозволили їх дітям до 18 років вийти заміж або одружуватися, загрожує до 2 років в'язниці або штраф. За відомостями шведського управління у справах молоді, в країні більше 70000 чоловік не можуть самі одружуватися [7].

Схожа ситуація склалася у Великобританії, де жертвою примусових шлюбів частіше за інших стають дівчата у віці 15-16 років, а також молоді люди нетрадиційної орієнтації, яких сім'ї насильно підшукують подружжя. За даними поліцейського підрозділу по боротьбі з насильницькими шлюбами, тільки за один рік було зафіксовано понад півтори тисяч подібних випадків. Але, за неофіційними даними у цій державі налічується від п'яти до восьми тисяч жертв примушування до вступу в шлюб. Більшості з них менше 21 років, деяким – менше 15 років. Нерідко постраждалими від примусу є дівчата, які виростили у сім'ях родом з Пакистану, Бангладешу та Індії [8].

Урядом Королівства Бельгії також було схвалено проект закону, що передбачає кримінальну відповідальність за примушування до вступу в шлюб. Зазначений законопроект передбачає, що особи, що спонукали іншу людину шляхом насильства або погроз вступити у шлюбний союз, загрозуватиме тюремне ув'язнення на термін від одного місяця до двох років, або штраф в розмірі від 500 до 2,5 тисячі євро. Терміном від 15 днів до одного року, або штрафом від 250 до 1250 євро буде каратися спроба примусу до насильницького шлюбу. До цього у Королівстві Бельгії не було у законодавстві підстав для розірвання шлюбів з примусу.

Стаття 257 КК Китайської Народної Республіки передбачає відповідальність за втручання шляхом насильства в здійснення свободи шлюбу третіми особами та карається позбавленням волі на строк до 2 років або короткостроковим арештом. Вчинення зазначеного у частині першій цієї статті злочину, що призвело до смерті потерпілого, карається позбавленням волі на строк від 2 до 7 років. Зазначене у частині першій цієї статті злочин тягне за собою покарання тільки у разі подання скарги до суду.

Висновки. Підводячи підсумок нашого дослідження, можна зробити висновок, знання кримінального права зарубіжних країн не тільки сприяє розширенню кругозору. Воно може бути корисним, а в деяких випадках і необхідним не тільки у науково-дослідній роботі, а й у правозастосовній

діяльності. Це повною мірою стосується і дослідження кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу.

Проведений нами порівняльний аналіз показав, що порівнюючи кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за примушування до шлюбу, слід відмітити певні відмінності між різними законодавствами зарубіжних країн, а також між ними і КК України в частині законодавчого закріплення форм примушування до шлюбу.

Тому, виходячи із проведеного аналізу, на наш погляд, вітчизняному законодавцю варто звернути увагу на деякі особливості норм кримінального законодавства зарубіжних країн в частині виділення форм примушування до шлюбу. Це дозволить встановити більш точний перелік форм примушування до шлюбу та допоможе підвищити ефективність боротьби із такими протиправними діями під час призначення покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Предисловие А.В. Федорова. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 410 с.
2. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. Предисловие А.П. Стуканова. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 352 с.
3. О внесении изменения в Уголовный кодекс Азербайджанской Республики: Закон Азербайджанской Республики от 15 ноября 2011 года №256-IVQD. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=50132. (Дата звернення 19.04.2020).
4. Уголовный кодекс Турции. Законодательство Турции. URL: <http://zarubejye.com/law/law151.htm>. (Дата звернення: 18.04.2020).
5. Code pénal. URL: <https://beta.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000027809362/2013-08-07> (Дата звернення: 18.04.2020).
6. Artikel 284 Wetboek van Strafrecht. URL: <https://maxius.nl/wetboek-van-strafrecht/artikel284/>. (Дата звернення: 18.04.2020).
7. Швеция запретит ранние браки. URL: <https://www.euromag.ru/articles/shvecija-zapretit-rannie-braki/>. (Дата звернення: 20.04.2020).
8. В Великобритании введут наказание за принуждение к вступлению в брак против собственной воли. URL: <https://old.46tv.ru/line/world/005769/?do=cat&category=line/world/005769/>. (Дата звернення: 20.04.2020).